

Boris Tihi*

Globalna ekonomska kriza, političke nesigurnosti i mogućnosti za reforme u Bosni i Hercegovini

1. Uvod

Dobro je poznata činjenica da je osnovni uzrok posljednje globalne ekonomske krize velika disproporcija između količine novca u opticaju i stvarnih vrijednosti. Neke procjene su pokazale da su svi oblici novčanih vrijednosti dostigli četiri do pet puta veći iznos od stvarnih vrijednosti na globalnom nivou!

Taj „balon“ je prvo eksplodirao na tržištu nekretnina u SAD, ali se kasnije proširio na sve zemlje svijeta sa manjim ili većim intenzitetom. Kriza se proširila sa finansijskih tržišta na sektor realne ekonomije, ozbiljno pogodivši proizvođače nafte, automobila i sve ostale u manjoj ili većoj mjeri.

U drugoj polovini 2009. godine globalna ekonomija je počela da se stabilizira, uglavnom zahvaljujući boljim finansijskim uslovima kao posljedicom značajnih intervencija vlada nekih razvijenih zemalja. Ipak, očekivalo se da će proces oporavka na globalnom nivou biti prilično spor i da će vodeće svjetske ekonomije ponovo imati održiv rast aktivnosti u drugoj polovini 2010 godine.

Zavisno od preventivnih mjera vlada pojedinih zemalja brzina izlaska iz recesije je varirala. Na primjer sistem federalnih rezervi SAD-a je održavao svoju referentnu kamatnu stopu između 0% i 0,25% od decembra 2008. godine što je značajno doprinijelo funkcionisanju finansijskog tržišta i stimuliralo ekonomiju u cjelini. Evropska centralna banka i Banka Engleske su učinile nešto slično. Vlade Njemačke i Francuske bile su isto efikasne i brze u stimulanju potrošnje i zbog toga postigle brži oporavak.

Efekat globalne ekonomske krize na Bosnu i Hercegovinu postao je evidentan krajem 2008 godine. U tom periodu većina bazičnih ekonomskih indikatora, posebno industrijska proizvodnja, izvoz, uvoz, zaposlenost, investicije i potrošnja počeli su značajno opadati. Naša kriza, pod uticajem spoljnih faktora još uvijek prisutna a najveća je bila u 2009 godini kada je sedamdeset hiljada građana Bosne i Hercegovine ostalo bez posla. Te godine izvoz je opao za 21% a uvoz za 26% u poređenju sa prethodnom 2008. godinom.

Tražnja za kreditima od strane građana je značajno opala a banke su imale višak sredstava za te svrhe i nisu mogle naći tržište za njih. Direktno strane investicije su značajno opale i nisu postojali uslovi za početak novog investicionog ciklusa i rješavanja problema nezaposlenost.

* Autor je profesor emeritus Ekonomskog fakulteta u Sarajevu i redovni član ANUBiH

Centralna Banka Bosne i Hercegovine smanjila je rezerve čvrstih valuta sa 6,9 milijardi KM u oktobru 2008.godine na 5,8 milijardi KM u julu 2009.godine. U takvoj situaciji stand-by aranžman je potpisan sa međunarodnim monetarnim fondom za iznos od 1,2 milijarde dolara pod veoma nepovoljnim uslovima. Ustvari on je zahtijevao bolne rezove u državnoj administraciji i reviziju pomoći specifičnim kategorijama stanovništva. Pošto su procjene da je oko 30% stanovništva u našoj zemlji ispod međunarodnog standarda za nivo siromaštva i bez navedenih restrikcija, ovakve mjere su izazvale socijalne nemire i političke probleme.

Moje je mišljenje da ekonomska kriza u Bosni i Hercegovini nije uzrokovana samo globalnom ekonomskom krizom, nego da su naši unutrašnji politički problemi imali još veći uticaj na nju.

Ti problemi su nastali usvajanjem ustava Bosne i Hercegovine u Dejtonu 1995.godine. Rješenja donešena u Dejtonu predstavljala su politički kompromis koji je prekinuo rat ali podjelivši vještački zemlju na dva entiteta sa visokim stepenom autonomije, značajno smanjivši mogućnosti za ukupni ekonomski razvoj.

Postojeći politički uslovi su takvi da nivo Predstavničkog Doma i Doma naroda kao vrhovne zakonodavne vlasti može blokirati svaku razumnu ekonomsku odluku i zajedničke napore za izlaz iz ekonomske krize. Na nivou predstavničkog doma to se može blokirati određenim koalicijama političkih partija, a u Domu naroda od strane bilo kojeg konstitutivnog naroda u Bosni i Hercegovini. Ima mnogo primjera koji jasno pokazuju da su štete prouzrokovane Dejtonskim ustavom u nepromijenjenoj formi ali ja bih želio da analiziram samo jednu koja je po mom mišljenju dovela do najvećih šteta i koju je teško precizno ekonomski kvantificirati.

Radi se o granici dva entiteta odnosno Republike Srpske i Federacije Bosne i Hercegovine. Ta granica, povučena kao politički kompromis, uništila je ekonomsku konzistentnost ranije formiranih regiona.

2. Ekonomske posljedice podjele regiona u bivšoj Jugoslaviji i Bosni i Hercegovini

Jasno je da je osnovni cilj svih regionalnih integracija, kao što su EU, NAFTA i druge, povezivanje geografije i ekonomije. Širenje tržišta u geografskom smislu donosi brojne prednosti.

Međuzavisnost užih regiona koji ulaze u šire integracije se povećava i dovodi do dodatnih ekonomskih efekata. U tim užim regionima se smanjuju tendencije ka autarhičnosti.

Cilj mog referata je da pomoću primjera dezintegracije bivše Jugoslavije i mogućnosti ekonomske reintegracije njenih dijelova potvrdim hipotezu o prednostima širenja tržišta, uz povećanje međuzavisnosti i smanjenje autarhičnosti užih regiona.

2.1. Različito teoretskih pristupa regionalizaciji

Teoretski osnov kojim ću se poslužiti kao podrškom za potvrdu moje hipoteze predstavljaju različiti koncepti regionalizacije i njihov uticaj na ekonomski razvoj. Postoje tri grupe koncepcija

koje su prepoznatljive u tom smislu, a to su negeografska, geografska i ekonomsko-geografska.

Negeografski koncepti regionalizacije u prvi plan stavljaju administrativne, historijske, tehničke i druge slične kriterije regionalne organizacije prostora.

Geografski koncepti regionalizacije u prvi plan stavljaju geografske kriterije koji su veoma raznovrsni i teorijski konzistentno elaborirani.

Ekonomsko-geografski koncept regionalizacije podrazumijeva znatno kompleksniji pristup u izboru većeg broja raznovrsnih, kako ekonomskih, tako i geografskih kriterija.

Složenost, izražena dinamika i uvjetovanost suvremenih procesa društveno-ekonomskog razvoja i objektivno ne može da artikulira jednostrane, pojednostavljene i necjelovite koncepte regionalnog razvoja. Zbog toga se i koncept nodalno-funkcionalne regionalizacije, kao najsloženiji i najcjelovitiji, najviše istražuje, modelira i u praksi aplicira.

Ovaj koncept regionalizacije, u odnosu na druge, najrealnije odražava svu složenost suvremenog svjetskog razvoja koga, prije svega, karakterizira visoka uvjetovanost i međusobna ovisnost, bez obzira na državne granice, i skoro da se u današnje vrijeme javlja kao nezamjenjiv model u struktuiranju prostora na regionalnim osnovama.

Upravo koncept nodalno-funkcionalne regionalizacije je značajno poremećen u slučaju dezintegracije bivše Jugoslavije i vještače političke podjele unutar sadašnje države Bosne i Hercegovine. Prije dezintegracije Jugoslavije, ova zemlja je predstavljala region u kojem su geografija i ekonomija bile u skladu i u kome je međuzavisnost, između užih regiona bila izrazito velika. Kolika je bila međuzavisnost između regija unutar Jugoslavije, najbolje se vidi na primjeru Bosne i Hercegovine, kao jedne od njenih šest užih regija(republika).

Razmjena GDP Bosne i Hercegovine sa njenim okruženjem u 1990. godini, (posljednja normalna predratna godina u poslovnom smislu) vidi se u sljedećoj tabeli:

	Mld US\$	%	Ukupna razmjena
GDP	10,33	100,00	%
„Izvoz“ u druge republike ex-Jugoslavije	5,62	57,33	80,1
Izvoz van ex-Jugoslavije	2,3	22,77	

U 1990 . godini ostvaren je trgovački suficit u razmjeni sa inozemstvom van ex-Jugoslavije u iznosu od 0,5 milijardi US\$ ili 4,8% GDP.

Razmjena 80% GDP sa ukupnim okruženjem, a 57% GDP sa republikama ex-Jugoslavije navodi na zaključak da je BiH visoko ovisna o izvozu i da se radi o izuzetno visokim procentima koji su nedostižni u uvjetima dezintegracije.

2.2. Ekonomske posljedice dezintegracije regiona bivše Jugoslavije

Bivša Jugoslavija je kao cjelina imala do 1990. godine brojne ekonomske prednosti u odnosu na sve ostale zemlje komunističkog političkog sistema. Konkretno posljedice navedenih prednosti su bile znatno bolje ekonomske performanse bivše Jugoslavije u odnosu na sve ostale komunističke zemlje i viši nivo životnog standarda njenog stanovništva.

Nisu, međutim, samo navedene prednosti ekonomskog sistema bile uzrok tome, nego i veličina tržišta i komplementarnost njegovih užih regija, odnosno bivših republika. Kada je "nova" Jugoslavija svedena na Srbiju i Crnu Goru, odnosno 40% površine i 44% stanovništva bivše Jugoslavije, počeo je njen ekonomski kolaps.

Poznati ekonomista iz Hrvatske, Branko Horvat, koji je jedan od prvih pristalica ekonomske integracije Istočne Evrope, također je u svojim radovima ubjedljivo dokazivao sve prednosti sistema i tržišta bivše Jugoslavije. Iz navedenih razloga smatram da je realna prognoza kako će ovaj region i u budućnosti biti tržište sa veoma intenzivnim ekonomskim odnosima, zbog tradicije, jezičnih i kulturnih sličnosti i komplementarnosti resursa. Naravno, to neće biti prepreka širim integracijama. Naprotiv, procesi ekonomske međuzavisnosti će na taj način jačati a tendencije ka autarhiji će se smanjivati, zbog većih šansi na širem tržištu.

Prije dezintegracije Jugoslavije, Bosna i Hercegovina je bila unutar svoje regija cijelina čiji su dijelovi bili komplementarni u ekonomskom smislu. Geografija i ekonomija bile su usklađene u ovom regionu.

Daytonski sporazum je uvažavajući prvenstveno etničke i vojno-političke kriterije podjelio BiH na dva dijela, kidajući godinama uspostavljene hijerarhijsko-funkcionalne, infrastrukturno-privredne i sve druge odnose između velikih urbanih centara, centara nižeg ranga njihovog zaleđa, od resursnih potencijala, proizvodnih i drugih sadržaja. Područja su tako podjeljena da pojedini dijelovi jednog entiteta zahvataju najdinamičnije jezgro makroregije na drugoj strani, a u drugom entitetu ostaju dijelovi regije sa najnepovoljnijim prostorno-strukturnim i infrastrukturnim sklopovima. Direktno posljedice ove fragmentacije su gubitak prostorno-interakcijskih potencijala, urbanih sadržaja, narušavanje urbane armature. Zbir potencijala interakcionih sprega sistema gradova u BiH 1991. iznosio je 282.597×10^4 interakcijskih impulsa. Prekinute sprege između gradova uzrokovale su negativne posljedice.

Analizom funkcioniranja urbanog sistema od 12 gradova u sklopu BiH i ako se odvoji po 6 gradova u okviru dva entiteta (FBiH – Sarajevo, Zenica, Tuzla, Mostar, Bihać, Bugojno; RS – Banja Luka, Brčko, Bijeljina, Prijedor, Doboj, Trbinje), ukupni gubici bi iznosili 114.884×10 na 4 interakcijskih impulsa, što u odnosu na interakcijski potencijal BiH od 282.597×10 na 4 iznosi 40,56%.

U tačnost naprijed navedenih konstatacija najbolje ćemo se uvjeriti ako uporedimo geografsku kartu Bosne i Hercegovine prema Daytonskom sporazumu sa ranijom podjelom na regione unutar kojih je postojala prirodna i ekonomska usklađenost.

Izlaskom iz Jugoslavije u kojoj je bila dobro uklopljena u kompaktnu cjelinu, podjelom na dva dijela nazvana entitetima, kao i podjelama užih regija na neprirodan način, došlo je do pojave autarhičnih tendencija na svim nivoima. Bosna i Hercegovina kao država nastoji da supstinira resurse koje je dobivala u Jugoslaviji, oba entiteta žele da zaokruže svoje infrastrukture i strateške resurse, a užii regioni koji su podjeljeni između dva entiteta dupliraju mnoge kapacitete.

Neki od bazičnih ekonomskih indikatora za Bosnu i Hercegovinu kao cijelinu i njena dva entiteta posebno, pokazuju da su poslijeratni rezultati lošiji od većine zemalja u tranziciji, koje nisu imale vještačke podjele svojih regija. Struktura stvaranja ukupnog domaćeg proizvoda i stopa njegovog rasta, između ostalog, determinirana je geografskim karakteristikama prostora.

Pored ostalih faktora, sigurno je da je i vještačka podjela države na dva entiteta uticala na izrazito visoke stope nezaposlenosti. Mnogi su, naime, ostali bez posla zbog toga što su predratna velika preduzeća, koja su bila nosioci razvoja i zapošljavali najviše radnika, također vještački podjeljena. Zbog toga se desilo da uprava preduzeća ostane u jednom entitetu a fabrike u drugom.

Svi prezentirani pokazatelji za Bosnu i Hercegovinu i njena dva entiteta, pored toga što ilustruju štetnost vještačkih podjela i autarhičnih tendencija unutar regiona, potvrđuju hipotezu o mogućim prednostima regionalnih integracija i širenja tržišta.

Moje lično mišljenje je da će buduća istraživanja pokazati kako su multiplicirane ekonomske štete zbog autarhičnih regionalnih tendencija u čitavom prostoru bivše Jugoslavije, a posebno u

Bosni i Hercegovini prevazići štete uzrokovane ratom!

Tipičan primjer negativnih ekonomskih posljedica dezintegracije užih regiona u BiH nakon Dayton je novoformirani Kanton Sarajevo. U ovaj Kanton nije ušla nerazvijena općina Pale i neki ruralni dijelovi drugih općina. Ti dijelovi, koji su vještački otcjepljeni od svoje ekonomske cjeline, urbanog i razvijenog Sarajeva, nemaju šansi za razvoj. Njihova međuzavisnost sa Sarajevom je cijena autarhičnosti ukoliko se sadašnje stanje ne promjeni.

3. Šanse i opasnosti uključivanja BiH u šire regionalne integracije

Šanse BiH ulaskom u šire regionalne integracije su povećanje potencijalne tražnje, jačanje konkurencije koja dovodi do sniženja cijena i povećanja kvaliteta ponude, ostvarivanje efekta ekonomije obima, bolja poslovna saradnja između kompanija i druge.

Realnost ostvarenja ovih šansi u kraćem vremenskom roku je veća u užim regionima, počev od bivše Jugoslavije, preko regiona Jugoistočne Evrope do zemalja Evropske unije. Razlog je činjenica da se razlika u kvaliteti osnovnih ekonomskih indikatora istim redoslijedom povećava na štetu BiH.

Osnovne opasnosti uključivanja BiH u šire regionalne integracije su njena ekonomska razvijenost, loša konkurentiva pozicija kompanija i unutrašnja dezintegriranost. Opasnosti se povećavaju širenjem regiona a najveća su prebrzi ulazak u Evropsku uniju.

4. Zaključci

- Povezivanje geografije i ekonomije, koje se postiže regionalnim integracijama, donosi brojne prednosti povećanjem međuzavisnosti između užih regiona i smanjivanjem njihovih tendencija ka autarhičnosti.
- Teoretski model nodalno-funkcionalne regionalizacije je značajno poremećen u slučaju dezintegracije bivše Jugoslavije, kao dijela regiona Jugoistočne Evrope, a posebno unutar Bosne i Hercegovine kao subregiona.
- Drastičan pad GDP-a najbolji je dokaz za ovakav zaključak, pošto to nije uzrokovano samo ratom, nego i vještačkim podjelama nekada konzistentnih regiona.
- Bazični ekonomski indikatori za Bosnu i Hercegovinu, kao što su GDP per capita, stopa nezaposlenosti, struktura privrede, odnos uvoza i izvoza i drugi, znatno su lošiji od većine zemalja u tranziciji, uprkos značajnoj pomoći međunarodne zajednice, što je direktna posljedica političke podjele na dva entiteta i dezintegrirane četiri bivše makroregije.
- Procesi ekonomskih integracija na nivou Bosne i Hercegovine, bivše Jugoslavije i regiona Jugoistočne Evrope mogu se odvijati paralelno, mada su pomaci od užih ka širim regionima prirodni put.
- Na nivou Bosne i Hercegovine najveća prepreka usklađivanju geografije i ekonomije je postojanje dva entiteta sa velikom samostalnošću i autarhičnim tendencijama, što dovodi do slabih centralnih institucija i nepostojanja jedinstvene strategije ekonomskog razvoja.
- Brža ekonomska integracija regiona bivše Jugoslavije u interesu je svih novih

samostalnih država koje su iza nje nastale, zbog komplementarnosti resursa, tradicije i nepostojanja jezičnih barijera.